

Айтматов Ч. Твори // Всесвіт. – 2019. – №1–2 (1081–1082)

Минулого року у світі відзначалося 90-річчя від дня народження великого киргизького письменника Чингіза Айтматова. Він знаний читачам старшого покоління як один із найпопулярніших митців у Радянському Союзі: цьому сприяли й величезні тиражі, і численні переклади національними мовами. Проте в незалежній Україні він став призабутою постаттю, до останнього часу бракувало перекладів українською. 2018 р. побачила світ збірка вибраних творів Ч. Айтматова¹, яку переклав українською мовою Микола Васьків. До цієї збірки ввійшли три прозові твори: “Біла хмарина Чингісхана”, “Коли падають гори (Вічна наречена)”, “Побачення з сином”. Видання стало можливим завдяки підтримці Надзвичайного і Повноважного Посла Киргизької Республіки в Україні Ж. Ш. Шаріпова. У Киргизстані усвідомлюють, що ім’я Чингіза Айтматова – це бренд їхньої країни у світі, а значення культурної дипломатії в сучасних умовах важко переоцінити. Книжка українськомовних перекладів художніх творів Ч. Айтматова була презентована і в Україні, і в Киргизстані: на XXV Міжнародному книжковому фестивалі “Форум видавців у Львові” (Львів, 2018) і на III Міжнародному Іссик-Кульському форумі “Чингіз Айтматов і виклики сучасності” (Бішкек, 2018).

Праця перекладача М. Васьківа була результативною й цього року: у часописі “Всесвіт” (2019, №1–2) вийшли невідомі в Україні оповідання (“Солдатеня”, “На річці Байдамтал”, “Бахіана”, “Червоне яблуко”) і драма (“Ніч спогадів про Сократа, або Суд на шкурі туполобого”) киргизького письменника. Це число часопису було відкрито оповіданням “Солдатеня” про втрату і про війну, про те, що синові бракує батька, який загинув молодим. Невідомий кіноактор, котрий грає воїна у фільмі, несподівано стає батьком для маленького хлопчика. І хіба думаєш, читаючи, що це про дуже давню війну... Здається, мовиться й про наше сьогодні: “<...> він зовсім молодим пішов на фронт і багато хто вже не пам’ятає його. І добре, що залишився син, а скільки хлопців пішли неодруженими, і нікому тепер носити їхнє ім’я!” (с. 35). Вічність творів – у їх актуальності, так нас учили, хоча б вона й була з присмаком гіркоти...

В оповіданні Ч. Айтматова “Побачення з сином” батько тужить за вбитим на війні нащадком і пізнає його вже після втрати. “Побачення з сином” і “Солдатеня” розкривають тему втрати і віднайдення зв’язку між поколіннями, передусім між батьками й дітьми. Тема, яка хвилювала Айтматова, цікава й перекладачеві, адже йому завдячуємо вибором творів. Друге, незавершене, оповідання “Бахіана” несподіване й свіже. Увагу сфокусовано на відчуттях жіночої душі. Бахіана – дівчина з незвичайним ім’ям і такою ж долею – прибуває до жіночого монастиря з твердим наміром стати черницею. Складні для перекладу діалоги розкривають найтонші психологічні нюанси почуттів двох героїнь – ігумені монастиря й Бахіани, але М. Васьків упорався з цим завданням. Розрізнені фрагменти спогадів, переживань героїнь під управною рукою перекладача перетворюються за химерного плетива на вишукане мереживо слів. Передано урочистість сокровенної мови настоятельки Митродори, яка своїм звучанням нагадує відблиски іншого світу: “образ Його світлоносний”, “зарікання наше одвічне”, “звернути стопи свої”, “облачишся”, “адже мовлено їй”. Оскільки оповідання не було завершене, то для читача залишається загадкою причина втечі Бахіани від житейської суєти. На нашу думку, твір дуже жіночий, оскільки в ньому майстерно розкрито психологія жінки, і перекладач намагався це підкреслити, щедро та органічно вживаючи фемінітиви: “пришелиця”, “пустельниця”, “вигнанка”, “перекладачка”, “іноквиця”. М. Васьків просто вражає блискучим знанням лексики української мови: “тяготиться стримом”, “кораблетроща”, “жодної принуки”, “крамна шаль” та ін.

Оповідання Ч. Айтматова “На річці Байдамтал” здається соцреалістичним твором із трафаретними радянськими героями: він збирається на цілину, вона хоче підкорити природу, змусити річку працювати. Проте це твір про звичайних людей, які мають амбіції й не завжди чинять правильно, помиляються. І є любов, а як без неї? Кохання у творах Айтматова завжди красиве й величне, сказати б цілісне, воно рятує душу головного героя Нурбека. Любов ще гостріше відчувається від імовірності вічної розлуки: “Можливо, ми більше ніколи не

¹ Айтматов Ч. Вибране / Пер. укр. М. Васьків. – Київ: ФОП Зеленський В. А. 2018. – 400 с.

зустрінемося, та я все життя берегтиму в серці тебе – такою чудовою, яка ти є” (с. 62).

Киргизькі слова “апа”, “ажал” уплетені до тканини тепер уже українського тексту. Краса невідомої для нас країни, екзотичної киргизької землі, передана в пейзажах із яскравими образами і влучно дібраними перекладачем словами: “Хвилі-ревуни з усього розгону вдарялися в каміння і, в друзки розбившись, зі стогоном відкочувалися” (с. 47); “Там ніч і запінені, кучматі буруни, з ненаситним ревінням несуться струминою <...>” (с. 59).

На думку М. Васькова, “Червоне яблуко” – одне з найбільш довершених оповідань, де розкриваються “складні сімейні взаємини двох інтелігентів-інтелектуалів, коли побут і повсякденне звикання поступово притуплюють чи й зовсім убивають щире почуття і свято кохання”. Важлива художня деталь – це червоне яблуко, що символізувало юнацьке захоплення героя і подарувало шанс на відновлення стосунків у родині.

Наступним завданням, яке обрав для себе М. Васьків, був переклад драматичних творів киргизького класика, адже п'єси Айтматова маловідомі в Україні. У журналі “Всесвіт” побачила світ філософська драма Ч. Айтматова “Ніч спогадів про Сократа, або Суд на шкурі туполобого”. Твір написано в співавторстві: прозову частину – Ч. Айтматовим (перекладав М. Васьків), а поетичну – Мухтаром Шахановим, казахським поетом (переклав І. Павлюк). Якщо говорити театральною мовою, це прем'єра драми в Україні, оскільки вона раніше не видавалася в нас і не перекладалася. Тема твору надзвичайно актуальна для України: ідеться про духовні якості народного лідера. Зрештою, що ми взагалі вкладаємо в поняття “гідний президент”? У п'єсі є претендент на цю посаду – бізнесмен Миндаулет Ошаганов, котрий вважає, що успішної комерційної діяльності й кмітливості цілком достатньо, але навіть його найближчі друзі сумніваються в цьому. Ч. Айтматов слушно стверджує: людина, котра прагне президентської влади, має “вміти ставити власні інтереси нижче за інтереси народу, бути здатним до саможертвності та сприйняття народного горя як особистого” (с. 139). У творі порушено проблеми філософського ґатунку: чесність лідера з народом, друзями та самим собою.

На нашу думку, цей твір не для широкого загалу, а для інтелектуалів, тих, кого зараз називають символічною елітою, оскільки глибину інтертекстуальної драми зможуть осягнути ті, хто легко прочитає й найскладніші культурні коди. Недаремно ім'я античного мислителя винесено в заголовок. Одна з героїнь твору, науковець Галія, пропонує друзям цікаво провести час і влаштувати “Ніч спогадів про Сократа”, тобто говорити одне одному правду, яку не наважуєшся сказати за інших обставин. Зрештою, головний герой, театральний режисер Талмас Аккайнаров, котрий опинився на узбіччі нової епохи бізнесу, також має прізвисько Сократ за свою любов до істини.

Проблема взаємодії бізнесу й мистецтва, віднайдення духовності в нову добу тотальної комерціалізації – ось що хвилювало Ч. Айтматова: “<...> але як гірко, що при цьому ті, хто присвятив себе мистецтву, літературі, культурі й наукам, перебувають зараз на межі жебрацтва. Пріоритет бізнесу вдарив як грім” (с. 138). Не тільки про киргизів і казахів ідеться в цих словах: “Невпізнанно змінилися і стосунки між людьми. Раніше довіра між ними була такою, що двері жител наших предків ніколи не замикалися на ключ” (с. 134). Як часто ми, українці, згадуємо в тому самому контексті схожий звичай наших предків? Не з усіма твердженнями героїв читач погодиться, подумки дискутуватиме й щодо низької якості сучасної літератури, і катастрофічних наслідків сексуальної революції у світі, і “шкідливості” творчості де Сада.

У драму вплетено багато вставних історій, і поетичних, і прозових, що вказує на притаманну їй інтертекстуальність. Шанувальникам давньої драматургії в її бароковому варіанті також цікаво буде прочитати цю п'єсу, принаймні один з її поетичних фрагментів, де діють алегоричні персонажі (Щастя, Горе, Любов), що викликає асоціації зі шкільною драмою. Інші вставні оповіді – цілісні розповіді про вірність своєму народові. На нашу думку, найбільш промовиста та яскрава – історія хуннів, які залишили рідний край задля нових завоювань. Захопивши китайську провінцію і забувши про батьківщину, вони швидко втратили мову й рідні традиції: “<...> поступово, непомітно, якимось само собою говорити мовою хуннів стало непристойно” (с. 165). За це “владаря” хуннів аксакали судять за звичаєм на шкірі віслюка, бо, за їхнім слушним визначенням, “риба гние з голови” (с. 165). Отже, правитель постає у двох іпостасях: можливий майбутній президент і образ Таніркута, вождя хуннів.

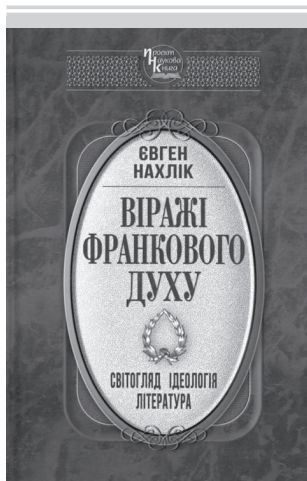
Мабуть, лише останнього можемо назвати відверто негативним персонажем. Бізнесмен Миндаулет надто хитрий і розумний, аби прямолінійно висловлюватися навіть у “Ночі спогадів про Сократа”, він хіба що трохи іронізує над патетичними словами театрального режисера. Зрештою у фіналі твору претенденту на президентське крісло цитують лист, у якому культурні діячі (ті, хто нещодавно виступав на його закритій вечірці, і кому він щедро заплатив) підтримують його намір взяти участь у президентських перегонах.

П'єса складна в аспекті перекладу, оскільки словесні двобої інтелектуалів (у них згадують Сократа, Конфуція, Манаса, Абунасира, Аль-Фарабі, Шекспіра та інших) вимагають мовної рафінованості. М. Васьків влучно дібрав слова, які відбивали б характер персонажів, їхні

національні особливості. Талмас (Сократ), “цей по-філософськи налаштований джигіт” (с. 136), прямолінійний і різкий у висловлюваннях: “Чому ми забуваємо про те, що в час саків той, хто зраджував друга, заслуговував на ганьбу і презирство, вважався покидьком?” (с. 137). Бізнесмен же живе за принципом “кумівства”, йому друзі потрібні для того, щоб всюди були “свої” люди, і цей життєвий принцип передано в народному прислів’ї: “Чи то кособокий, чи кульгавий, а свій” (с. 139). Ціль виправдовує засоби, тому він готовий “пестити крокодила, цілувати змію і зріднитися з лисицею” (с. 148). Перекладач відтворює національний колорит, знайомлячи нас із казахськими й киргизькими прислів’ями та приказками: “в останнього верблюда ноша важча” (с. 159); “зуміти дістати м’ясо поміж зміїними зубами” (с. 139); “навіть ангел, зуздрівши золото, може збитися зі шляху” (с. 165). Східний етикет при дворі володаря хуннів майстерно передано у звертаннях “наймудріший із мудрих”, “найусесильніший”, “батько сонцеликої ханші”. Перекладач відкриває читачеві і наше мовне багатство: “почет володаря”, “прудконогий”, “лиховісний”, “лестуни”, “нетямуще маля” та ін.

Великий правдолюб Ч. Айтматов завдяки зусиллям і таланту перекладача М. Васькова говорить до нас тепер українською: “Найкраще дзеркало для людей – самі ж люди. Усе, що є в тобі, твої достоїнства і недоліки, людяність чи користолюбство так чи інак обов’язково хтось із довіклля зауважить. Та відверто сказати тобі про це не наважиться, тому що дуже нечасто можна зустріти людину, якій сподобається дізнатися про себе правду в вічі...” (с. 145).

Ольга Хамедова

**Євген Нахлік. Віражі Франкового духу:
Світогляд. Ідеологія. Література. – К.:
Наукова думка, 2019. – 639 с.**

В інтердисциплінарній монографії по-новому розглядається проблема світоглядної, ідеологічної, естетичної та літературної еволюції Івана Франка, обґрунтовується її поділ на чотири етапи й докладно висвітлюється з цього погляду взаємини письменника з чільними тогочасними ідеологами – М. Драгомановим, М. Павликом, В. Барвінським та ін., митрополитом Андреем Шептицьким, біблієзнавча полеміка з Франком священника Миколи Конрада. Досліджується Франкове ставлення до релігії, його участь у діяльності радикальної та національно-демократичної партій і розходження з ними. Значну увагу приділено Франковій еволюції від соціалістичного федералізму до національного державництва, його поглядам на інститут держави та застереженням проти її тоталітарного тиску на особистість, викладеним у філософсько-публіцистичних працях. Ретельно простежуються тенденції революціонізму та еволюціонізму, соборницькі й державницькі акценти, визвольні мотиви у Франковій поезії, розкриваються грані Франкового людинолюбства, його відгуки на трагедію Першої світової війни та російсько-імперську окупацію Східної Галичини. В центрі уваги дослідника також питання інтертекстуальності й типології (перегуки й паралелі з поезією Т. Шевченка, А. Міцкевича, Ю. Б. Залеського, В. Симоненка та ін.), символічної автобіографії, набуття знань і виявів оригінальності. Осмислення різних аспектів оперто на з’ясуванні джерелознавчих і фактологічних питань.

Для франкознавців (філологів, істориків, філософів, політологів, соціологів, правознавців, психологів), дослідників і викладачів історії української літератури, політичної історії та історії філософської думки в Україні останньої третини ХІХ – початку ХХ ст., а також для всіх, хто зацікавлений у глибшому пізнанні Франкового феномена та його доби.

**Наші
презентації**